

ภาษิตอีสาน : วิธีชีวิตตามแนวพุทธของชาวอีสาน
**E-San Proverbs : Lifestyle to follow The Guidelines of
Buddhism of E-San Peoples**

พระครูโกศลวิহারคุณ, พระสฤทธิ์ สุมนโน,
พระมหาบัณฑิต ปณฺฑิตเสวี, ทิพย์ภวิษณ์ ไสชาติ, และสังเวียน สฬาง
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phrakru Kosolwiharakhun, Phra Sarith Sumano,
Phramaha Bundit Panditasawee, Thippavit Saichart, and Sangwien Saphang
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Corresponding Author, E-mail : s.dhammadkosa_@hotmail.com

*****

บทคัดย่อ

ภาษิตอีสานนี้เป็นการเตือนใจให้รู้จักวางใจเป็นกลางให้ได้ในสังคมทุกยุคทุกสมัยว่า มั่นย้อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาหรือตามสถานการณ์บ้านเมือง พร้อมทั้งจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ภาษิตอีสานด้านสภาพเศรษฐกิจ ทำให้ชาวอีสานมีความมุ่งมั่น มีความพยายาม มีความอดทนในการประกอบอาชีพด้วยความอดทนและอดออม จึงมีผลต่อความสำเร็จในหลายๆ เรื่องในการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน ภาษิตอีสานด้านการเมืองและการปกครอง มีผลต่อคำเตือนสอนใจให้ค่อยเป็นค่อยไป อย่าทำอะไรลงไปโดยขาดสติปัญหา ขาดการไตร่ตรองหรือขาด การศึกษาข้อมูลนั้นๆ อย่างชัดเจน ภาษิตอีสานด้านชะล่า เป็นภาษิตเตือนใจทั่วไป มีผลต่อการดำเนินชีวิตให้ได้สติให้มีความรู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลาว่าตนเอง กำลังคิดอะไร กำลังจะทำอะไร และทำลงไปแล้วจะเกิดผลตามมาอย่างไร ภาษิตอีสานด้าน คำสอนเฉพาะเรื่องมีผลต่อกระทำของชาวอีสานเป็นอย่างยิ่ง ทำให้การดำเนินชีวิตของชาวอีสานให้รู้จักคิดถึงคุณและโทษจากการกระทำของตนเอง ภาษิตอีสานด้านปรีศนาธรรม มีผลต่อชีวิตทำให้ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักไปมาหาสู่ญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูง ไม่ห่างเหินจนเกินไป ถ้าห่างเหินจนเกินไปก็อาจจะทำให้ความคุ้นเคยหรือความสัมพันธ์อันดีงามลดน้อยถอยลงได้ ภาษิต

อีสานด้านปภินนกรรมนี้ มีผลทำให้มีวิถีชีวิตที่งดงาม มีความศรัทธาในพระรัตนตรัย เคารพผู้สูงอายุ ให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีความเสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

คำสำคัญ: ภาษิตอีสาน; วิถีชีวิตตามแนวพุทธ; ชาวอีสาน

Abstracts

This E-san Proverbs. It is a reminder to be trustworthy and neutral. The general condition of this society is a reminder to be neutral in the society of all ages, whether it will change over time or the situation. Ready to change in a better way. Economic conditions The E-san people are determined to work hard, endeavor to work with patience and patience. It has resulted in many successes. The life of the people in E-san. Politics and government Effect on the warning to teach the gradual. Do not do anything by lack of consciousness, lack of reflection, or lack of information. The proverbial teachings have a strong influence on E-san people. Make the life of the people of E-san to miss you and blame for their actions. The motto of the Proverbs is to make life unselfish. Get to know your relatives or friends. Not too distant. If it is too distant, it may make the familiar or a good relationship will reduce. This puzzle game. The result is a beautiful way of life. Have faith in the gemstone. Respect the elderly Honor each other There are sacrifices for the collective benefit.

Keywords: E-SAN Proverbs; Lifestyle to follow the guidelines of Buddhism; E-san peoples.

บทนำ

จากอดีตจนถึงปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวอีสานส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนในทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะนักปราชญ์ของชาวอีสานในอดีต ท่านได้ศึกษาเรียนรู้หลักธรรมจนเข้าใจและแตกฉาน ในขณะเดียวกันท่านเองก็ได้ใช้ความรู้ที่ได้จากคำสอนของพระพุทธเจ้า มาประพันธ์เป็นคำสอนเพื่อให้เข้าใจง่ายสำหรับคนท้องถิ่น ได้เกิดการเรียนรู้แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติให้เป็นผู้มีความรู้คู่คุณธรรม จึงทำให้บทประพันธ์นั้นกลายเป็นคติสอนใจในลักษณะของภาษิตอีสาน ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นบรรทัดฐานทางสังคมอีกอย่างหนึ่งที่ผู้เฒ่าผู้แก่จะต้องบอกลูกสอนหลานจากคำสอนที่เป็นภาษิตในชีวิตประจำวัน เพื่อให้บุตรหลานของตนเองอยู่ในโอวาทคำสอนในทางพระพุทธศาสนา วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรหรือคำพูดที่เป็นภาพยกลอน (ผะหา) ได้นั้น ล้วนแล้วแต่เกิดจาก

แรงบันดาลใจในความศรัทธาทางพระพุทธศาสนาของคนในสังคมอีสาน ภาษิตจึงเป็นคำพูดของชาวอีสานที่นิยมใช้นำมาเป็นคติเตือนใจในการสั่งสอนให้คนเป็นคนดี อันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นเวลายาวนาน ที่สะท้อนให้เห็นความเก่งกล้าและฉลาดมีความสามารถกล้าสู้ของผู้ที่ได้รับและสืบทอดมาจนถึงคนปัจจุบันและได้มาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของชาวอีสาน ในด้านต่างๆ ไปแล้ว (บุญเกิด พิมพัวร์เมธากุล, 2544 : 79)

ในที่สุดก็กลายมาเป็นภาษาภาษิตที่มีบทบาทต่อชนรุ่นหลังสืบมา ถือเป็นเอกลักษณ์และเป็นมรดกอันล้ำค่าได้ตกทอดมาถึงคนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้าภูมิหลังของภาษาวรรณคดี วรรณกรรมของปราชญ์ชาวอีสาน เพื่อจะได้นำมาเป็นข้อปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้เกิดความสมดุลกับสถานการณ์ของโลกได้เป็นอย่างดี นับว่าเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะประเภทหนึ่งที่เป็นคติสอนใจชนรุ่นหลังได้เป็นอย่างดี โดยแฝงไว้ด้วยหลักปรัชญาชีวิตมาแต่โบราณจะใช้ภาษาเจรจาที่ไพเราะงดงาม มีลักษณะเป็นบทร้อยกรองที่มีทั้งเรียบง่ายและแฝงความหมายด้วยสัญลักษณ์อันลุ่มลึกของคำพูดในหลักปรัชญาของชาวอีสาน หรือคำว่า “ภาษิตอีสาน” นั้นเอง

ความหมายและความสำคัญของปรัชญาอีสาน

ความหมายของคำว่า ฆะหยา

คำว่า ภาษิต เป็นภาษาที่คนในภาคอีสานซึ่งสืบเชื้อสายมาจาก ลาว อาณาจักรล้านช้าง ใช้พูดจากัน เพื่อแสดงถึงภูมิปัญญาของผู้พูด

รากศัพท์ของคำว่า ภาษิตอีสาน มาจากคำว่า ปรัชญาหรือฆะหยาหรือปัญญา ในภาษาบาลี หรือคำว่า ปรัชญา ในภาษาสันสกฤต แต่เมื่อมีคนเชื้อชาติลาวนำเอาคำว่า ปรัชญา มาใช้พูดในภาษาของตน จึงเปลี่ยนคำควบกล้ำ คือ ปร เป็น เสียง ผ ซึ่งมียหลายคำเช่น เปรต คนอีสานใช้ ผัด โปรต เป็น โผด เป็นต้น (บุญเกิด พิมพัวร์เมธากุล, 2544 :63)

ดังนั้น คำว่า **ปรัชญา** น่าจะเป็น ปัญหา หรือ ฆะหยา ตามหลักการออกเสียงอักษรนำ

คำว่า **ปัญญา** ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้คำแปลไว้ว่า น.ความรู้ , ความรู้ทั่วไป ความฉลาด เกิดแก่การเรียนและความคิด ส่วนคำว่า ปรัชญา ให้คำแปลไว้ว่า น. วิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความเจริญ

2.2 ความสำคัญของภาษิตอีสาน

จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้กล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับภาษิตอีสานไว้ในหนังสือคติชาวบ้าน อีสานว่าเป็นงานรวบรวมข้อมูลทางคติชาวบ้านอีสานประเภทต่างๆ เช่น ประเพณี ภาษิต สำนวนคำพูด ปริศนาคำทาย ความเชื่อ การละเล่นพื้นเมือง ภาษาถิ่น นิทานชาวบ้าน เป็นต้น ซึ่งในบทที่ 2 ได้กล่าวถึง ภาษิตสำนวนอีสานได้กล่าวถึง 3 ประเภท คือ ภาษิตอีสานที่เป็นคำกลอนล้วน ภาษิตเกี่ยว และภาษิตอวยพร พร้อมกับยกตัวอย่างข้อมูลประกอบ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2545 : 10)

บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล ได้กล่าวถึงเรื่องภาษิตอีสานไว้ในหนังสือเรื่องพระยาภูมิปัญญาของคนล้านช้างและไทอีสานว่า เป็นการเก็บรวบรวมพระยาอ้อย พระยาเกี่ยว พระยา ภาษิต และพระยาปรัชญาชีวิต ซึ่งเป็นการถ่ายทอดปรัชญาของคนอีสานให้เห็นถึงความเจริญทางวัฒนธรรมทางภาษา (บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล, 2544 : 73)

ชอบ ดีสวนโคก ได้กล่าวถึงเรื่องภาษิตอีสานไว้ในหนังสือเรื่องคำหลายความว่าเป็นหนังสือที่รวบรวมวัฒนธรรมอีสานในหลาย ๆ เรื่อง ได้แก่ พระยาโตงโตย ประเพณีอีสานในอดีตสู่ปัจจุบัน ความเชื่อของชาวอีสาน คำแปลภาษาถิ่นอีสาน คำเพี้ยน และการงาน (ชอบ ดีสวนโคก, 2547 : 18)

อุดม บัวศรี ได้กล่าวถึงเรื่องภาษิตไว้ในหนังสือ พระยาก่อมปรัชญาชีวิตอีสานว่า ถือว่าเป็นการรวบรวมข้อมูลเรื่องปรัชญาชีวิตอีสาน แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการอยู่ การกิน การใช้ การละเล่นต่างๆ การเปรียบเทียบ หรือปริศนาภาษิต ทำให้มีข้อมูลหลักฐานในการศึกษาค้นคว้าในเรื่อง ภาษิตพระยาได้ดี ตลอดทั้งสืบค้นเพื่อให้ไปถึงพระยาที่ละเอียดลึกซึ้งกว่านี้ได้ นอกจากนี้ยังได้แสดงทัศนะถึง “อีสาน” ไว้ในหนังสือ วัฒนธรรมอีสานว่า แม้เราจะมองเห็นสภาพแห่งแล้งอยู่ทั่วไปแม้ในปัจจุบันนี้ก็จริง แต่หลักฐานทางโบราณคดีกลับชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า อีสานเคยเป็นแหล่งอารยธรรมที่รุ่งเรืองมาแล้วกว่า 5,000 ปี และคาดว่าบรรดาวัตถุทางอารยธรรมเหล่านี้ส่วนมากมนุษย์ได้ผลิตขึ้นเองบนผืนแผ่นดินแห่งนี้ โดยปราศจากอิทธิพลของมนุษย์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ และผนึกกับสติปัญญาสร้างสรรค์อารยธรรมจนตกเป็นมรดกสืบทอดมาให้เราได้ศึกษาอีสานจึงไม่ใช่สังคมล้าหลังและมีใช้สังคมที่อยู่อย่างโดดเดี่ยวไร้จิตสำนึกแห่งการสร้างสรรค์ในอดีตอย่างที่เคยกล่าวขานกันไว้อย่างผิด ๆ (อุดม บัวศรี, 2546 : 57)

ปรีชา พิณทอง ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับ ภาษิตอีสาน ไว้ในหนังสือภาษิตโบราณ อีสานว่า ภาษิตอีสานเป็นคำพูดของวีรบุรุษ บุคคลสำคัญ อีกนัยหนึ่งก็คือ รูปภาพของวัฒนธรรมแห่งชาตินั้นเอง ภาษิตโบราณอีสานและภาษิตนั้นมีความหมายลึกบ้าง ตื้นบ้าง หยาบก็มี ละเอียดบ้างก็มี เช่น “กินข้าวโต โสความเพิน” อย่างนี้เป็นต้น ถ้าท่านอ่านไปพบ ภาษิตที่หยาบ ๆ โปรดได้เข้าใจว่าคนโบราณสอนแบบตาเห็น นอกนั้นท่านยังจัดภาษิตโบราณ อีสานไว้เป็นหมวด ๆ ดังนี้ หมวดกิน ทุกข์ สุข คน การงาน ความไม่ประมาท ความประมาท บุญ บาป การศึกษาและหมวดเบ็ดเตล็ด (ปรีชา พิณทอง, 2534 : 97)

ลักษณะและประเภทของภาษิตอีสาน

ลักษณะของภาษิตอีสานที่เป็นพะยา

พะยา พุดจากัน เพื่อเป็นสื่อในการติดต่อซึ่งกันและกัน เรียกว่า **การจ่ายพะยา** หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจนปัญญาก่อนไม่สามารถพุดจตอบโต้ได้ ก็แสดงว่าฝ่ายนั้นมีภูมิปัญญา ต้อยกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง

คำพะยา ที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวันเช่น คำพะยาที่เกี่ยวกับการถามข่าวคราว สารทุกข์สุกดิบถามถึงบ้านถึงช่องที่อยู่อาศัย ถามถึงพ่อแม่ พี่น้อง และถามถึงสถานภาพทางครอบครัวว่ายังโสดอยู่หรือเปล่านั้น มีคนรักหรือยัง อะไรทำนองนี้ (จิรภัทร แก้วภู , 2541 : 19) คำที่จะถือได้ว่าเป็น “คำพะยา” นั้น ต้องเป็นหมู่คำซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีลักษณะคล้องจองกันในเชิงสัมผัสพยางค์แล้วรับหู
2. มีความหมายล้าลึก
3. เป็นหมู่คำที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตและปรัชญาในการดำรงชีวิต
4. เป็นหมู่คำที่แสดงออกในเชิงการมีไหวพริบ ปฏิภาณของผู้พูด

ประเภทของภาษิตอีสานที่เป็นคำพะยา

พะยาย่อย เป็นคำคำผญาที่ผู้คนใช้กันอยู่ทั่วไปในเหตุการณ์ประจำวันต่างๆ เช่น การถามข่าวคราว ถามถึงที่อยู่อาศัย ถามแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งคำผญาเหล่านี้ไม่สามารถจะนำไปรวบรวมกับหมวดคำคำผญาอื่นๆ ได้ ตัวอย่าง เช่น เห็นว่า เวียงจันทร์เส้า สาวเออย่าฟ้าว่า มันลิไปบาดหล่า แต่งข้างหน่วยพาย

คำผะพญาเกี้ยว เป็นคำผะพญาที่ใช้พูดจาเพื่อเกี้ยวพาราสีกันระหว่างหนุ่มสาวหรือระหว่างหญิงกับชายที่จะสื่อกันในทางซู้สาว ตัวอย่างเช่น

(ข) อ้ายอยากมีปีกคือนก崗 ออยากมีหางคือนกกี๋ บินพัวมาพัวฮวมแลง
สู่มือแหล่าว

(ญ) ลมพานต้องตองเกย่านบ่อแน่ ลมพานต้องตองแต่ แน่บ่นอ เป็น
ต้น

คำผะพญาภษิต เป็นคำผะพญาที่มีเนื้อหาเป็นคำสอน เพื่อให้ผู้ฟังนำไปเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนแล้วจะได้มีความสุขความเจริญ ตัวอย่างเช่น

ความฮู้น้อยออ่านคองเมือง ผัวเพิ่นยังอย่าซันเป็นซู้ (จากกาพย์ปู้สอนหลาย)

ซัวมน้ำบ่ท่อนปดซั้ว มีผัวแล้วอย่าลิมบุนคุณพ่อแม่ (จากกาพย์ย่ำสอนหลาน)

คำผะพญาปรัชญาชีวิต เป็นคำผะพญาที่บ่งบอกถึงสภาพของสังคมเศรษฐกิจการเมืองและหลักในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ซึ่งคำผะพญาประเภทนี้จะมีสอดแทรกอยู่ในหนังสือวรรณคดีต่างๆ ของภาคอีสาน เช่น หนังสือ **เสียวสะหวาด** หนังสือ **ลืบบ่สุญ** เป็นต้น ฯลฯ ตัวอย่าง เช่น

อัตสะจันใจกึ่ง กุมกินปาบีกใหญ่ ปาชีวไลสวบเซ่ หนีไปลื้ออยู่ลืบทิน

คำผะพญาถ้อม เป็นคำผะพญาที่ไม่ยาวนาน และไม่สั้นนัก แต่เป็นคำผะพญาที่ได้ใจความสมบูรณ์ที่กะทัดรัด อันเป็นการบ่งบอกถึงสภาพความเป็นอยู่ของชาวอีสาน ในด้านเกษตร สังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง จะสอดแทรกข้อคิดคำคม ในหนังสือ “**คำผะพญาถ้อม**” ของ อุดม บัวศรี (2546 : 48) เช่น **กินมำมาบ่คำเบ็งท้อง, กินพวมฮ้อน พ้อนพวมเมา, กินข้าวโต โสความเผิ่น, กินแมนปาก ยากแมนท้อง เที่ยวซี้แมนขา** เป็นต้น

กินมำมาบ่คำเบ็งท้อง

ศัพท์ กินมำมา คือ กินไม่หยุด

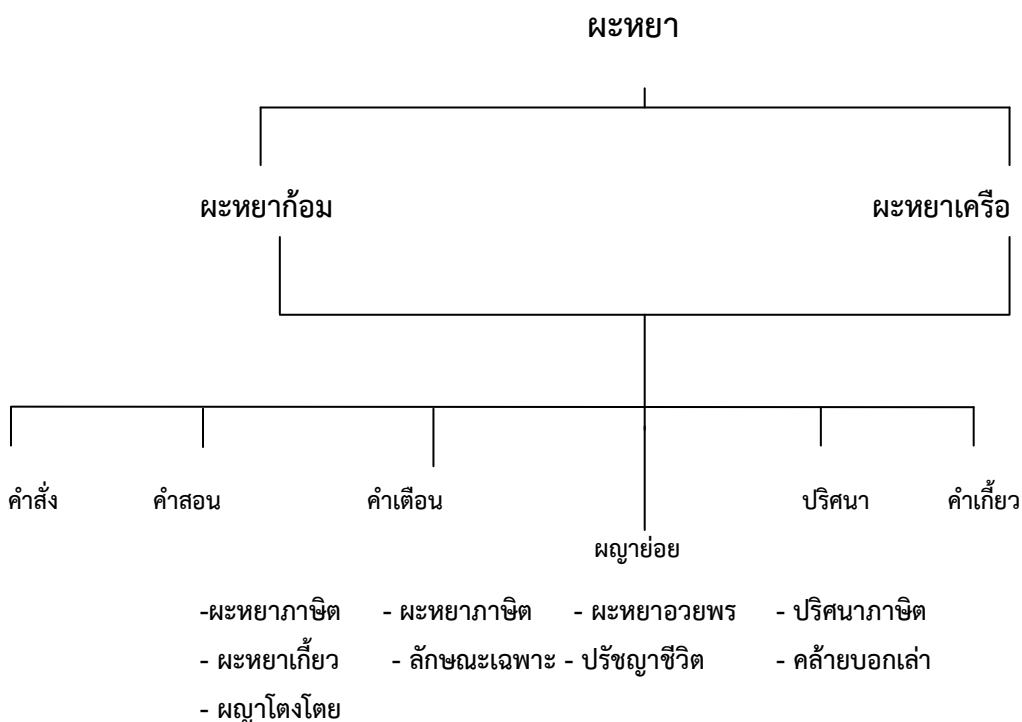
บ่ คือ ไม่

คำเบ็ง คือ คล้ำดู, ลูบดู, จับดู

ความหมาย คนที่กินไม่รู้จักประมาณท้อง ปากมีแต่กิน ไม่เคยคล้ำดูท้องว่าเต็มแล้วหรือยัง สักวันหนึ่งท้องจะแตก เปรียบกับคนที่ทำอะไรไม่รู้จักประมาณตนเอง ไม่รู้จักความพอดี ความเหมาะสม

คำกลอน	กินอะไรไม่รู้จักประมาณ	กินล้างกินผลาญทุกที
	เป็นวิสัยคนไม่ดี	จะมีวันที่ท้องต้องเสียใจ
	เหมือนคนผู้ประกอบการ	ไม่รู้จักประมาณถึงรายได้
	บุกลุยเดินหน้าตลอดไป	จะถึงวันเสียใจในชีวิต

แผนผังแสดงประเภทพระหยา

แผนภาพที่ 1 แสดงแผนผังแสดงประเภทพระหยา

ภาชิตอีสานที่เป็นคำพระหยาในวิถีชีวิตของชาวอีสาน

คำพระหยา เป็นคำที่มีความหมายที่เป็นปรัชญา เพื่อให้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเป็นคำพระหยาที่มีความหมายลึกซึ้ง ดังนั้น ในเรื่องนี้จึงเพิ่มความหมายแฝงเร้นไว้เพื่อให้การศึกษาในเรื่อง พระหยาภาชิตซึ่งเป็นกรณีปริศนาภาชิตให้สมบูรณ์เข้าใจความหมายของแต่ละข้อความให้กระจ่างยิ่งขึ้น เพราะถ้าแปลตามตัวอักษรอย่างเดียวความหมายจะเป็นอีกอย่างหนึ่ง อาจไม่ได้รรถรสบทความ

พะหย่า ประเภทนี้ จะมีปรากฏแทรกอยู่ในหนังสือวรรณกรรมต่าง ๆ ทางภาคอีสานและของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เช่น หนังสือเสียวสวาสดี สังข์ศิลป์ชัย ลีบบ่สุญ ฯลฯ แบ่งออกเป็นหมวด ได้ดังนี้

1. ภาษิตอีสานที่เป็นคำพะหย่าว่าด้วยสภาพทั่วไปของสังคม

บัดนี้กาละนับมือส่วย หลายปีเป็นอันต่างมาแล้ว พะหากเทตไว้ พายส่วยสาตสะหนา

คำแปล บัดนี้วันเวลานับวันจะเรียวลงเมื่อปีเดือนเปลี่ยนแปลงไป ความอาเพศต่างๆ ก็เกิดขึ้น ในช่วงเวลาตอนปลายของพระพุทธศาสนา

ความหมายแฝงเร้น “สภาพของสังคมเก่าที่เนาหมื่นกำลังจะหมดสิ้น สังคมใหม่ที่ดีกว่ากำลังจะเกิดมาแทน

การใช้ นำไปเป็นข้อเตือนใจว่าสภาพของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อชีวิตที่ดีขึ้นตลอดเวลา

พะหย่าว่าด้วยสภาพทั่วไปของสังคมนี้เป็นการเตือนใจให้รู้จักกว้างใจเป็นกลางให้ได้ในสังคมทุกยุคทุกสมัยว่ามันย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาหรือตามสถานการณ์บ้านเมือง ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านการปกครอง สังคม การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม เมื่อได้ฟังคำพะหย่านี้จากผู้ใหญ่หรือผู้เฒ่าผู้แก่เป็นเครื่องเตือนใจแล้ว ก็ย่อมจะทำให้ชาวอีสานรู้เท่าทันเหตุการณ์ต่างๆ ได้ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยยังคงมีฐานทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองอยู่

ภาษิตอีสานที่เป็นคำพะหย่าว่าด้วยสภาพเศรษฐกิจ

ทุกเพิ่นบ่ว่าดี มีเพิ่นจ้งว่าพื่อน้อง ลุงป่าจ้งว่าหลาน

คำแปล ยามเราจนไม่มีคนเขายกย่องว่าเราดี แต่ถ้าเรามั่งมีคนเขาจึงจะพากันยกย่อง พื่อน้องลุงป่าจ้งจะยอมรับว่าเป็นลูกเป็นหลาน

ความหมายแฝงเร้น ยามยากจนจะเป็นที่ถูกละเลยของคนทั่วไป รวมถึงญาติของตนเองด้วย

การใช้ ใช้เป็นสติสอนใจให้รู้จักสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของตน และครอบครัวให้มั่งมีจึงจะได้รับการยอมรับนับถือของคนในสังคมนั้นๆ

หมายความว่าด้วยสภาพเศรษฐกิจที่มีต่อพฤติกรรมหรือการเปลี่ยนแปลงเชิงจริยธรรมของชาวอีสาน คือ ทำให้ชาวอีสานมีความมุ่งมั่น มีความพยายาม มีความอดทนในการประกอบอาชีพด้วยความอดทนและอดออม เพราะมีความเชื่อว่าถ้าหาตนเองมีฐานะยากจนหรือไร้เงินทองแล้ว ก็อาจจะใช้ชีวิตอยู่ที่แร้นแค้น ไม่สะดวกสบาย ญาติพี่น้องหรือคนอื่นจะดูถูกเหยียดหยามเอาได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นต่างคนก็ต่างต้องพยายามดิ้นรนเพื่อสร้างฐานะของตนเองให้เป็นที่ยอมรับของสังคม หรือญาติพี่น้องยอมรับ จึงจะถือว่าเป็นคนที่มีความสามารถมีฐานะครอบครัว คำผะพยาเรื่องนี้จึงมีผลต่อความสำเร็จในหลายๆ เรื่องในการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน

ภาคีสานที่เป็นคำผะพยาว่าด้วยการเมืองและการปกครอง

สมใจท้าว ไฉยาวซ้อหล่อ มันทากขาวจ้งหม้อ ด่าปีจ้งปูน

คำแปล ถ้าหากจะให้ถูกใจเขาแล้ว เขาเป็นคนใจกว้างที่เห็นแก่ตัว (ไฉยาวซ้อหล่อ) เป็นคนขูดมึงหม้อ และเป็นคนด่าดั่งปูน (ขาว)

ความหมายแฝงเร้น นักปฏิวัติสังคมนั้น เมื่อเข้าไปอยู่ในสังคมเก่าที่เน่าเหม็นจะต้องปรับตัวปิดบังซ่อนเร้นตัวเอง เพื่อให้สามารถทำงานด้านปฏิวัติได้ ดังนั้นพฤติกรรมบางอย่างที่เขาแสดงออกในระยะที่ยังไม่สามารถทำการปฏิวัติสังคมนำสำเร็จ จึงขัดแย้งกับความรู้สึกในจิตใจของเขาอยู่ตลอดเวลา

การใช้ ใช้เป็นคติเตือนใจของนักปฏิวัติสังคมนำต้องปิดบังซ่อนเร้นความรู้สึกที่แท้จริงของตนได้ตลอดเวลา เพื่อปรับตนให้มีชีวิตอยู่รอดในสังคมเก่าที่เน่าเหม็น เพื่อจะเปลี่ยนสภาพสังคมนำไปสู่สังคมนำอุดมคติหรือยุคพระศรีอารยณ์นำเอง

หมายความว่าด้วยการเมืองและการปกครองเรื่องนี้ ย่อมมีผลต่อพฤติกรรมของคนในสังคมนำ ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบบของสังคมนำ ที่ก้าวกระโดดไปสู่สังคมนำใหม่ แต่ในขณะที่เดียวกันในสังคมนำใหม่นำก็ยังเต็มไปด้วยปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาให้สำเร็จได้ ดังนั้นจึงเป็นคำเตือนสอนใจให้ค่อยเป็นค่อยไป อย่าทำอะไรลงไปโดยขาดสติปัญญาขาดการไตร่ตรองหรือขาดการศึกษาข้อมูลนั้นๆ อย่างชัดเจน เพราะถ้าหาไม่เชื่อคำสอนนี้ก็จะพบเจอปัญหาและอุปสรรคมากมายจนกลายเป็นว่าตนเองก็ต้องจมอยู่กับปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้รวมทั้งตนเองก็จะรู้สึกไม่มีความสุขใจที่ต้องหรือตนเองไปวันๆ เพื่อทำตนเองให้อยู่รอดได้ในสถานการณ์ที่ฝืดเคืองหรือติดขัดในทุกๆ ด้าน

ภาชิตอีसानที่เป็นคำหยาเตือนใจทั่วไป**เป็นคนให้ทำเนียมคือนกเง้า บาดว่าบินแผ่นผ่าย ขาวแจ้งตั้งนกกยาง**

คำแปล เกิดเป็นคนทำตนเหมือนนกกกระเง้า แต่พอเวลาบินขึ้นฟ้า คนจึงมองเห็นสีขาวเหมือนนกกกระยาง

การใช้ ใช้สอนให้รู้จักทำตนเป็นคนนอบน้อมถ่อมตัว ดำเนินชีวิตให้เรียบง่ายแต่ถึงเวลาที่จะแสดงความสามารถก็ให้ทำเต็มที่

พระพยานว่าด้วยเรื่องภาชิตเตือนใจทั่วไปนี้ ถือว่าเป็นคำเตือนให้ได้สติให้มีความรู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลาว่าตนเองกำลังคิดอะไร กำลังจะทำอะไร และรู้ตัวทั่วพร้อมอยู่ตลอดเวลาว่าทำลงไปแล้วจะเกิดผลตามมาอย่างไร ในขณะที่เดียวกันก็มีผลต่อพฤติกรรมเชิงจริยธรรมทางกายคือ ทำให้คนอีसानมีความอ่อนน้อมถ่อมตัว มีสัมมาคารวะ ไม่เป็นคนแข็งกระด้าง เป็นคนที่รู้จักเสียสละ มีจิตใจที่ตั้งงาม ไม่กดขี่ข่มเหงกัน ชอบที่จะให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จึงถือได้พระพยานที่ว่าด้วยเรื่องนี้มีผลทำให้คนอีसानเป็นคนที่มั่นน้ำใจตั้งงาม พุดจาสุภาพอ่อนโยน กิริยาท่าทางอ่อนน้อมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ภาชิตอีसानที่เป็นคำหยาเฉพาะเรื่อง

ของดีนี้คนทำยากยิ่ง ของชี้ย้ายทำได้ชู้วัน เงินค่าแก้วของแพงหายาก เม็ดดินเม็ดชಾಯมีบ่แพ้ว ขนถึมบ่ถอง (ย่าสอนหลาน)

คำแปล ความดีทำได้ยาก ส่วนความชั่วทำได้ทุกๆ วัน เงินทองคำ เพชรเป็นของมีค่าราคาสูง หาได้ยากมาก ส่วนเมล็ดดินเมล็ดทรายหาได้ง่ายและมีมาก ขนทิ้งเท่าไรก็ไม่รู้จักหมด

การใช้ เป็นคติสอนใจตนเองว่า ความดีทำได้ยากส่วนความชั่วทำได้ง่าย เหมือนของดีมีราคาย่อมหายาก

คันลืไปทางหน้าให้เหลียวหลังเบ็งสาก่อน คันมะลูตทุตเท่าเขาถ่อนอย่าไป (ย่าสอนหลาน)

คำแปล ก่อนจะไปข้างหน้าเหลียวดูข้างหลังก่อน ถ้าไม่สะดวกใจ ไปแล้วจะเกิดปัญหาต่างๆ ก็อย่าไป

การใช้ ใช้เตือนใจให้คิดอย่างรอบคอบก่อนลงมือทำงาน

อิทธิพลที่ว่าด้วยเรื่องภาชิตที่เป็นคำสอนเฉพาะเรื่องทั้งสองคำนี้นับเป็นคติธรรมสอนใจที่สามารถนำไปใช้ได้สำหรับคนทุกเพศทุกวัน เพราะผญาสองคำนี้เองที่มีผลต่อกาย

กระทำของชาวอีสานเป็นอย่างยิ่ง ทำให้เข้าใจในชีวิตจริงว่าการกระทำความดีนั้นทำยากยิ่ง ส่วนการกระทำความชั่วนั้นง่าย การกระทำความชั่วนั้นไม่ค่อยมีค่าเหมือนกับเมื่อดินเม็ดทรายที่มีอยู่ในทุกที่ แต่การกระทำคุณงามความดีนี้เปรียบเสมือนของมีค่าคือเพชรพลอยและทองคำ ดังนั้น ฝนาเรื่องนี้จึงมีผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสานให้รู้จักคิดถึงคุณและโทษจากการกระทำของตนเอง

ภาษิตอีสานที่เป็นคำปริศนาธรรม

แก้วบ่ผัดสามปีเป็นแห่ ฟืน้องบ่แห้วสามปีเป็นเผิน

บรรดาแก้วที่มีราคาอันมีแก้ว มุกดา มณี ไพฑูรย์ แก้วเหล่านี้ถือเป็นของดีมีราคา ค่างวด ผู้ที่ประดับด้วยแก้วเหล่านี้ถือว่าเป็นคนที่มีฐานะและสวดสดงดงามด้วย ส่วนแก้วอีกประเภทหนึ่งก็คือพระรัตนตรัย อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แก้วสามดวงนี้จะประสมบมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ถ้าไม่ประพฤติปฏิบัติตามก็ไม่มีประโยชน์ต่อบุคคลนั้น ในทำนองเดียวกันฟืน้องที่เกิดในครรภ์เดียวกัน ถ้าไม่ติดตามตามถึงกัน ไม่ไปมาหาสู่กันชั่วเพียงเวลาสามปี ความเป็นฟืน้องก็จะเป็นนึ่งก็จะจืดจางเป็นคนอื่นไปก็ได้

ดั่งคากลอนที่ว่า การผูกพัน น้ำจืด ฐานมิตรญาติ

อย่าให้ขาด ติดต่อ พอเหมาะสม

แม่ห่างเหิน เกินน้ก จักระทม

ให้ชื่นชม ผลักดัน ผันแปรไป

คำว่า ผัด แปลว่า ชัด, ทำให้สดใสเป็นเงา

หินแห่ แปลว่า หินลูกรัง

แห้ว แปลว่า แวะ, เยี่ยมเยือน

เผิน แปลว่า ผู้อื่น, คนอื่น

ฟืน้อง แปลว่า ญาติ (ฟืน้อง สำเนียงอีสานว่า ฟีน้อง)

ผะพหายว่าด้วยเรื่องปริศนาภาษิตนี้ก็ถือเป็นอีกคำสอนหนึ่ง ที่มีผลต่อพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของชาวอีสาน ที่สอนให้เป็นคนมีน้ำใจ ไม่เห็นแก่ตัวกลัวเสียเปรียบ รู้จักไปมาหาสู่ญาติฟืน้องหรือเพื่อนฝูง ไม่ห่างเหินจนเกินไป เพราะถ้าห่างเหินจนเกินไปก็อาจจะทำให้ความคุ้นเคยหรือความสัมพันธ์อันดีงามจะลดน้อยถอยลง เรื่องนี้มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะอยู่ใกล้หรือไกล เมื่อมีเวลาอำนวยหรือสะดวกก็จะชวนญาติฟืน้องไปเยี่ยม

ญาติผู้ใหญ่กันเป็นประจำ ลูกหลานก็จะกลับไปเยี่ยมพ่อแม่ในช่วงเทศกาลสำคัญๆ เช่น
เข้าพรรษา ออกพรรษา บุญกฐิน สงกรานต์ เป็นต้น

ภาษิตอีสานที่เป็นปกิณกรรม

อยากกินข้าวให้ปลูกใส่ผลานหิน

คำว่า “อยากกินข้าวให้ปลูกใส่ผลานหิน” คำว่า **ปลูกข้าว** ในที่นี้หมายถึงการ
บำเพ็ญทาน ศีล ภาวนาและ คำว่า “**ผลานหิน**” หมายถึง พระพุทธศาสนา การปฏิบัติให้
ถูกต้องตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อีกนัยหนึ่ง คำว่า “**ปลูกข้าว**” หมายถึง การทำบุญ
ตักบาตรกับพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา รวมไปถึงการรักษาศีลและการเจริญภาวนา
ส่วนคำว่า “**ผลานหิน**” หมายถึง บาตรที่ทำมาจากเหล็กหรือแสตนเลสเป็นภาชนะสำหรับใส่
อาหารของพระภิกษุสามเณร ดังนั้น คำว่า **อยากกินข้าวให้ปลูกใส่ผลานหิน** หมายถึง การ
บำเพ็ญบุญกุศลคุณงามความดีในพระพุทธศาสนา เพื่อชำระล้างความชั่วในจิตใจกล่าวคือ
ความโลภ ความโกรธ ความหลงให้เบาบางหรือให้หมดไป เป็นการขจัดปัดเป่าความเศร้า
หมองของจิต สามารถชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสเครื่องยังจิตให้เศร้าหมอง
ยังผลให้จิตใจเกิดความสุขอย่างแท้จริง การทำบุญตามหลักพุทธศาสนา ต้องเข้าใจและทำ
ด้วยความมั่นใจ เพราะบุญเป็นชื่อของความสุข เป็นกุศล เป็นความดี หรือเป็นกรรมดี แม้
บางครั้งจะสิ้นเปลือง เหน็ดเหนื่อยลำบาก และใช้เวลานานเพียงไร ก็ยินดีทำ เพราะเห็นชัดว่า
การทำบุญนี้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นเป็นอันมาก

หลักของการบำเพ็ญบุญในพระพุทธศาสนา เรียกว่า “**บุญกิริยาวัตถุ**” มี 3
ประการใหญ่ๆ คือ การให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา

ทาน จำแนกออกเป็น 3 ประการย่อยคือ

1. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน
2. ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้อื่น (แม่เมตตา)
3. ปัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ (ยินดีในกุศลของ
ผู้อื่น)

ศีล จำแนกออกเป็น 3 ประการย่อยคือ

1. ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
2. อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการอ่อนน้อมถ่อมตน
3. เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการช่วยเหลือกิจการงานที่ชอบ

ภาวนา จำแนกออกเป็น 3 ประการย่อย คือ

1. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการภาวนา
2. ฌัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม
3. ฌัมมเทสนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม

ถ้าอยากเห็นก้อนเมฆให้หมอบลงสา

คำว่า “ถ้าอยากเห็นก้อนเมฆให้หมอบลงสา” หมายถึง ความอ่อนน้อมถ่อมตัว รู้จักกราบไหว้มีสัมมาคารวะต่อบุคคลอื่น ไม่เป็นคนแข็งกระด้าง และที่สำคัญให้มีความเคารพอ่อนน้อมต่อพระรัตนตรัยซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสูงสุดเปรียบเทียบได้ดั่งก้อนเมฆสีขาวบริสุทธิ์ลอยอยู่บนท้องฟ้า พระรัตนตรัยก็เช่นเดียวกันถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สูงส่งควรแก่การสักการะบูชาอย่างยิ่ง เช่น **การสักการะพระพุทธรูป** หมายถึงการกราบไหว้พระคุณ 3 ประการของพระพุทธรูปเจ้าคือ พระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ โดยการใช้รูป 3 ดอก เป็นสัญลักษณ์การบูชา **การสักการะบูชาพระธรรม** หมายถึงการกราบไหว้คุณของพระไตรปิฎกกล่าวคือ พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม ที่ขจัดความมืดให้แสงสว่างทางปัญญา โดยการใช้เทียน 2 เล่ม เป็นสัญลักษณ์การบูชา ส่วน **การสักการะพระสงฆ์** หมายถึงการกราบไหว้พระคุณของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติปฏิบัติชอบ โดยการใช้ดอกไม้เป็นสัญลักษณ์การบูชา

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสอนเรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตน (การหมอบหรือการกราบไหว้) จัดเป็นบุญประการหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า “อปจายนมัย” เพราะจิตไม่แข็งกระด้าง แต่การอ่อนน้อมนั้นต้องอ่อนน้อมต่อบุคคลที่ควรอ่อนน้อม ท่านเรียกว่า “วุฒิบุคคล” ซึ่งมีอยู่ 3 ประเภท คือ **วัยวุฒิ** คือคนที่แก่กว่าเรา เช่น พี่ ป้า น้า อา ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่า เป็นต้น **ชาติวุฒิ** คือคนที่กำเนิดสูงกว่าเรา เช่น พระมหากษัตริย์ พระราชาธิราช พระราชธิดา คนเหล่านี้แม้จะมีอายุน้อยกว่าเรา แต่ชาติตระกูลสูงก็ควรแสดงความเคารพ เพราะเป็นไปเพื่อความเจริญ และ **คุณวุฒิ** คือ คนที่มีคุณธรรมสูงกว่าเรา เช่น พระภิกษุสามเณร แม้จะมีอายุน้อยกว่าเราก็ควรนอบน้อมถ่อมตนต่อท่าน เพราะท่านมีคุณธรรมคือ มีศีลสูงกว่าเรา หรือคนที่มีบุญคุณต่อเรา เช่น พ่อ แม่ หรือครูอาจารย์ เพราะท่านมีคุณต่อเรา หรือต่อสังคม (เปโมนุสรณ์, 2545 : 13)

การอ่อนน้อมถ่อมตนต่อวุฒิบุคคล 3 ประเภทดังกล่าวมาแล้ว ด้วยการกราบไหว้ ลูกรับ หรือพูดจาแสดงสัมมาคารวะ หรือให้เกียรติท่าน เป็นต้น จัดเป็นการทำบุญอีกชนิดหนึ่งในพระพุทธศาสนา ย่อมได้รับความสุข ความเจริญในชีวิตได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อะภิวาทะนะ

สาลีสสะ นิจจัง วุฑฒาปจายีโน จัตตารโธ ธัมมา วัตถมันติ อายุ วัณโณ สุขัง พะลัง” ความว่า “พร 4 ประการ คือ อายุยืน ผิวพรรณผ่องใส การมีความสุขกายและสุขใจ การมีกำลังกาย กำลังใจ ย่อมเจริญแก่บุคคลผู้มีการกราบไหว้เป็นปกติ (เป็นประจำ) ประพฤติอ่อนน้อมต่อ วุฒิบุคคล (ผู้ใหญ่) อยู่เป็นนิตย์”

สำหรับอิทธิพลว่าด้วยเรื่องปริศนาคำชะงะหายธรรมนี้ เป็นที่ยอมรับกันโดยมากใน สังคมชาวอีสาน ว่าการดำเนินชีวิตประจำวันได้รับอิทธิพลมาจากชะงะหายเหล่านี้เป็นอย่างดี ทำให้มีวิถีชีวิตที่งดงาม มีความศรัทธาในพระรัตนตรัย เคารพผู้สูงอายุ ให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีความเสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ตัวไม่กลัวเสียเปรียบ ดังนั้นวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ที่เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ก็อาศัยชะงะหายที่อิง หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาตัวเอง ชะงะหายอีสานทุกคำพูดทุกประโยคทุก ความหมายทุกที่ทุกเวลา ไม่เลือกเพศ บุคคล และวัย ทำให้มองเห็นความเจริญรุ่งเรืองในด้าน ภาษาของชาวอีสานในอดีต ว่าเป็นปรัชญาหรือคำชะงะหายที่ลุ่มลึกแฝงเต็มไปด้วยเนื้อหาสาระ อันเป็นศีลธรรมตั้งแต่ขั้นพื้นฐานไปจนถึงขั้นสูง ภาษิตจึงเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ เป็นไปในตามบรรทัดฐานของสังคมและเป็นไปตามกฎธรรมชาติ คุณค่าของชะงะหายภาษิตจึง เเด่นชัดอยู่ 3 ประการ คือ

1. เป็นประโยชน์สำหรับผู้ฟังผู้อ่านที่จะได้นำไปปฏิบัติ
2. เป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจคือศึกษาปรัชญาอีสาน อุดมการณ์ บรรทัดฐานของ สังคมที่เป็นเจ้าของชะงะหายภาษิตและ
3. เป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจทางภาษาและศิลปะการใช้ภาษา

จากคำสอนที่ปรากฏในคำชะงะหายนั้น ถือได้ว่าเป็นความเชื่อ ความคิดทาง พระพุทธศาสนา ผู้ที่นำมาใช้สอนนั้นคือ พระสงฆ์ ผู้อาวุโส และพ่อแม่ นำมาสอนบุคคลได้ หลายระดับ เช่น เด็ก หนุ่มสาว คนแก่ ผู้ปกครอง และคำสอนเหล่านี้สามารถนำมาสอนได้ หลายสถานการณ์เพราะคำสอนมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ มากมาย เช่น การทำมาหากิน การปกครอง การศึกษา การครองเรือน การคบหาสมาคม ความประมาทและความไม่ ประมาท เป็นต้น เนื้อหาคำสอนนี้จะเน้นให้ผู้คน มีความรัก ความสามัคคี อดทนต่อทุกข์ ไม่ เป็นคนลืมหืมตาแว้วลืมหืมตีน หรือ คนลืมหืม ปักขินลืมหืมคอน ไม่ลืมหืมบุญคุณคนอื่น คำสอนเหล่านี้จะ เป็นสิ่งคอยเตือนสติให้คนเราไม่ประมาทในชีวิต เนื้อหาของคำสอนที่ได้จากคำชะงะหายนี้จะ สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สภาพสังคม ค่านิยม ตลอดจนทัศนคติของชาวอีสานใน

ยุคนั้นเป็นอย่างดี อีกทั้ง ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในสังคมอีสานที่ปรากฏในเรื่องปริศนา
ภาษิตนี้สามารถสรุปให้เห็นชัดเจนคือ

1. ระดับโลกียะวิสัย คือ พระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับโลกมุ่งสั่งสอนให้ผู้ปฏิบัติธรรม
ประสบความสงบสุข ความเจริญในการดำเนินชีวิตอยู่ในโลก มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและ
กันในการอยู่ร่วมกันในสังคม ได้อย่างราบรื่นจะเห็นจากคำสอนในระดับนี้มุ่งเน้นในเรื่องโลกีย
สุข คือ สอนให้ปฏิบัติตนเพื่อความสุขในภพนี้ และเพื่อหวังผลในชาติหน้าด้วย ซึ่งมีความเชื่อ
ว่ากรรม และบุญบาปเป็นตัวกำหนดในการเวียนว่ายตายเกิด ชาตภพและนรก-สวรรค์

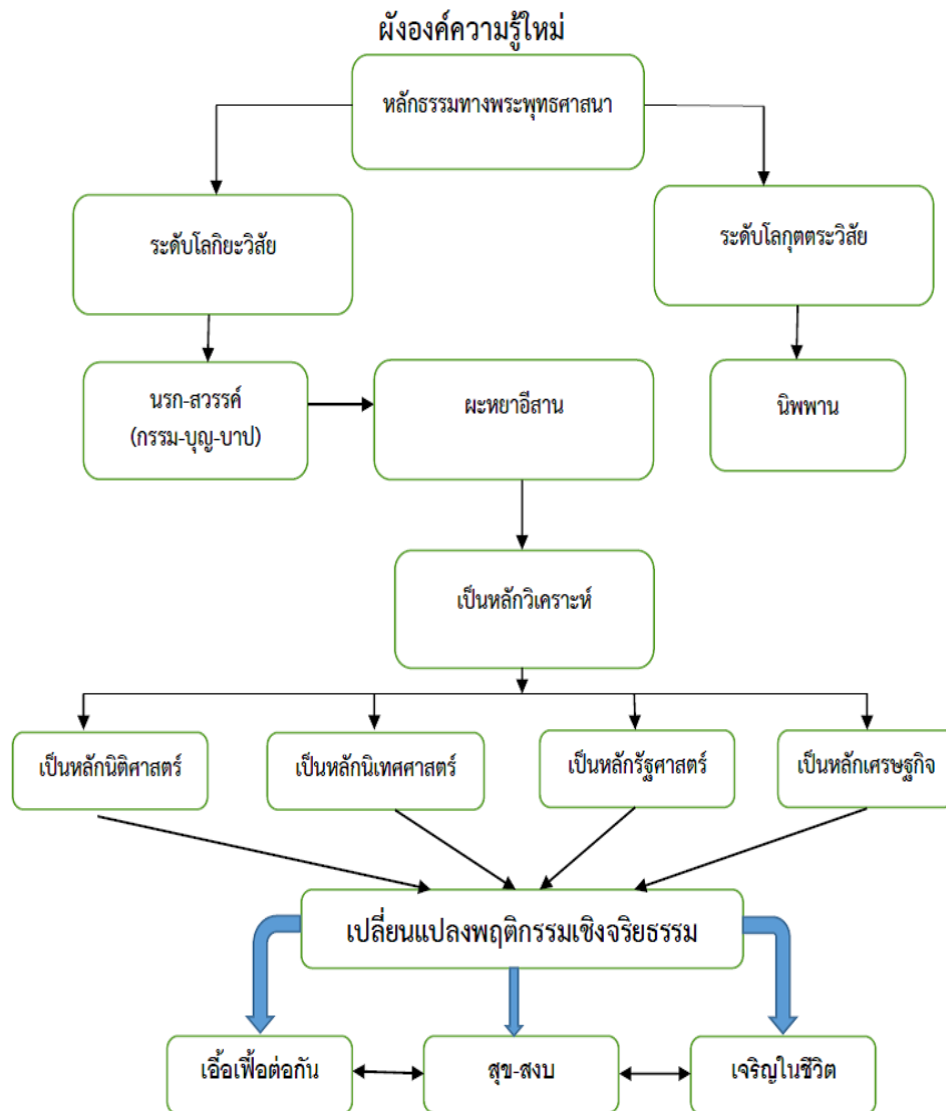
2. โลกุตตรวิสัย คือ พระพุทธศาสนาที่มุ่งให้พิจารณาสภาวธรรมเพื่อนำไปสู่ความ
หลุดพ้นเข้าสู่นิพพาน ซึ่งหลักธรรมข้อนี้ประชาชนเชื่อกันว่า คนที่จะเข้าถึงได้นั้นมีเฉพาะ
สมณะผู้บำเพ็ญเพียรเท่านั้นที่จะสามารถเข้าถึงนิพพานได้

ดังนั้น ฆะพยาโดยส่วนใหญ่ คุณธรรมที่ปรากฏนั้นจะเป็น คุณธรรมของคฤหัสถ์เป็น
ส่วนมาก ส่วนคุณธรรมของสมณะนั้นจะไม่ค่อยพูดถึงมากนัก แสดงให้เห็นแล้วว่าฆะพยานั้นมี
ผลต่อพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของคฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือนมากกว่าสมณะ เพื่อจะให้คฤหัสถ์ได้
มองเห็นความสำคัญของการครองชีวิตหรือการดำเนินชีวิตไปสู่ความเจริญพบความสงบสุข
แบบฆราวาสวิสัย ความสำคัญของการอยู่ร่วมกันความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน และความ
สามัคคีในหมู่คณะ

สรุป

ภาษิตอีสานที่เป็นคำฆะพยาอีสานหรือปรัชญาของชาวอีสานนั้น ที่ผู้เขียนได้ค้นพบ
ในหลักการ และหลักการดังกล่าวนี้ก็มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานด้านจริยธรรมอย่างเห็นได้
ชัดตามจารีตและประเพณีต่างๆ ทางศาสนา ที่เห็นได้ชัดคือเป็นหลักนิเทศศาสตร์สอนให้คน
อยู่ในหลักคุณธรรมพื้นฐานได้แก่ ซื่อสัตย์ กตัญญูกตเวทิตะ มีความรับผิดชอบ เป็นหลัก
นิติศาสตร์สอนให้เคารพกฎระเบียบบ้านเมือง มติของคนส่วนมากที่ลงความเห็นในหลักการ
ดังกล่าวนี้แล้ว ทุกคนจึงต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เป็นหลักเศรษฐกิจสอนให้คนรู้จัก
คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมต่อการบริหารจัดการทรัพย์สินเงินทองที่ตนเองมีอยู่ ให้รู้จักเก็บ
รู้จักใช้ รู้จัดบำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณชน เป็นหลักการคติวิเคราะห์สอนให้คนใช้สติปัญญา
มากกว่าการใช้ความศรัทธา เพราะการใช้ปัญญาในการบริหารชีวิต ทำให้ตนเองไม่เดือดร้อน
และไม่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่นด้วย เป็นหลักรัฐศาสตร์สอนให้ผู้บริหารบ้านเมืองรู้จัก

บทบาทหน้าที่ตนเองและมีเมตตากรุณาต่อกัน สิ่งสำคัญให้เห็นแก่ประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นที่ตั้ง สอนไม่ให้ผู้ปกครองเป็นคนลืมหืมพื้นฐานเดิมของตนเอง จากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเชิงจริยธรรมดังกล่าวมานี้ทำให้ผู้

แผนภาพที่ 2 หลักการใช้ภาษิตอิสานที่เป็นคำพะหย

เอกสารอ้างอิง

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2545). *คติชาวบ้านอีสาน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา.
- จิรภัทร แก้วคู่. (2541). *กาพย์กลอนอีสาน*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ชอบ ดีสวนโคก. (2547). *คำหลายความ*. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา.
- บุญเกิด พิมพ์วรมธากุล. (2544). *พะทยา : ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง*.
ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังน่านาวิทยา.
- ปรีชา พิณทอง. (2534). *ผญาภาษิตโบราณอีสาน*. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- เป็มนุสรณ์. (2545). *งานบำเพ็ญกุศลสวดวาร พระครูพิศาลลิขกร (ชีระ เป็โม) อดีตที่ปรึกษา
เจ้าคณะอำเภอนาคู วัดโพธิ์ศรี อำเภอนาคู จังหวัดเลย*. เลย : เลยพิทักษ์พิมพ์.
- อุดม บัวศรี. (2546). *วัฒนธรรมอีสาน*.ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังน่านาวิทยา.